

І. Ю. Голуб,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

РОЗКРИТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядаються особливості формування соціокультурної компетенції студентів через розкриття ними соціокультурного потенціалу лексичних одиниць. Обґрунтовано необхідність розкриття соціокультурного потенціалу лексичних одиниць під час вивчення іноземних мов, визначено фази роботи над соціокультурними аспектами значень лексем на заняттях з іноземних мов, запропоновано методи-прийоми для соціокультурного опрацювання лексики, представлено види вправ для сенсibilізації студентів до культурно специфічних значень лексем.

Ключові слова: соціокультурна сенсibilізація, соціокультурна компетенція, міжкультурна комунікація, лексичні одиниці, соціокультурні значення лексем, методика навчання іноземних мов.

В статье рассматриваются особенности формирования социокультурной компетенции студентов путём раскрытия ими социокультурного потенциала лексических единиц. Обоснована необходимость раскрытия социокультурного потенциала лексических единиц в процессе изучения иностранных языков, определены фазы работы над социокультурными аспектами значений лексем на занятиях по иностранному языку, предложены методы-приемы для социокультурной работы с лексикой, представлены виды упражнений для сенсibilізации студентов к культурно специфическим значениям лексем.

Ключевые слова: социокультурная сенсibilізация, социокультурная компетенция, межкультурная коммуникация, лексические единицы, социокультурные значения лексем, методика преподавания иностранных языков.

The article examines the peculiarities of forming students' sociocultural competence by means of revealing sociocultural potential of lexical units. The necessity of revealing sociocultural potential of lexical units at the foreign language lessons is proved, the stages of working with sociocultural aspects of lexemes' meaning at the foreign language lessons are determined, the methods and techniques of sociocultural dealing with lexicon are suggested, types of exercises for sensitizing students to culturally specified meaning of lexemes are presented.

Key words: sociocultural sensitizing, sociocultural competence, intercultural communication, lexical units, sociocultural meaning of lexemes, method of foreign language teaching.

Міжкультурний підхід у навчанні іноземних мов (ІМ) дозволяє у повній мірі реалізувати соціальну функцію ІМ як засобу міжкультурного спілкування. За таких обставин зростає роль соціокультурної компетенції (СКК) у навчанні міжкультурної комунікації як здатності тих, хто вивчає ІМ, адекватно розуміти і інтерпретувати експліцитно й імпліцитно виражену соціокультурну інформацію при опосередкованому і безпосередньому спілкуванні з представниками іншої культури на основі сформованої в них системи знань, вмінь, відношень і орієнтацій [2, с. 5].

Специфіка СКК зумовлює певні труднощі у її формуванні, адже ні засвоєння соціолінгвістичних та культурологічних знань, ні оволодіння типовими моделями комунікативної поведінки представників іншої культурно-мовної спільноти не є абсолютними гарантіями успіху у міжкультурному спілкуванні. Тому розробка методики формування СКК є **актуальним** завданням для фахівців у галузі навчання ІМ.

Однією з методик, яка дозволяє ефективно формувати СКК є методика *соціокультурної сенсibilізації* (СКС). Вона полягає в усвідомленні студентами, які вивчають ІМ, впливу культури на сприймання людиною світу, мову і спілкування та у розвитку їхньої чутливості до форм вияву соціокультурних явищ у мові і комунікації [1, с. 73-83].

Формування СКК за методикою СКС відбувається у декілька етапів [1, с. 76-78], що допомагає поступово проникати у іноземну і рідну культури в процесі вивчення ІМ. Одним з етапів є сенсibilізація студентів до культурних відмінностей. На цьому етапі формується усвідомлення власного соціокультурного світу поруч з іншими культурами і розкриваються специфічні соціокультурні значення лексичних одиниць, мовленнєвих дій, стандартів поведінки. **Метою** цієї статті є розглянути особливості формування СКК студентів через розкриття соціокультурного потенціалу лексичних одиниць. Дослідження поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: обґрунтувати необхідність розкриття соціокультурного потенціалу лексичних одиниць під час вивчення ІМ, визначити фази роботи над соціокультурними аспектами значень лексем на заняттях з ІМ, запропонувати методи-прийоми для соціокультурного опрацювання лексики, представити види вправ для сенсibilізації студентів до культурно специфічних значень лексем.

Словниковий склад мови, тобто її лексика, є головним носієм соціокультурної інформації про суспільства, мова яких вивчається. Адже за допомогою слів відповідно до їх значення ми членуємо і таким чином пізнаємо світ [3, с. 78-79], тобто слова пов'язуються у свідомості людей із уявленнями і поняттями, які відображають різноманітні особливості суспільства і культури країни. Результати психолінгвістичних досліджень [4, с. 5] показали, що учасники міжкультурної комунікації часто пов'язують з одними і тими ж словами різноманітні аспекти значень, інколи подібні, а інколи різні, тому невідповідність значень лексем у різних культурах може стати перешкодою у досягненні взаєморозуміння при спілкуванні.

Цей факт вимагає нових підходів у роботі з лексикою на заняттях з ІМ. Методичні дослідження, які проводились у цьому напрямку раніше, переважно стосувались методики роботи з словами-реаліями, безеквівалентною лексикою, фоновою лексикою з яскравим соціокультурним забарвленням (Л. П. Рудакова,

Селіванова, В. М. Топалова, Т. О. Яснюк). Проте неспівпадання лексичних фонів часто спостерігається у *культурно-нейтральній лексиці* різних мов при вживанні її у конкретному контексті або у конкретній ситуації міжкультурного спілкування [4]. Так, зокрема, лексема «святкувати» асоціюється у багатьох українців із щедро накрытим столом, у німців – частіше з можливістю поспілкуватись і відпочити у дружньому колі; вживаючи лексему «сім'я», ми часто маємо на увазі не лише батьків і дітей (як у Німеччині), але й бабусю і дідуся, лексема «кафе» може позначати в українській мові заклад громадського харчування, де можна пообідати і замовити спиртне, а у німецькій безалкогольний заклад, який пропонує каву, чай та десерти.

Звичайно такі відмінності у лексичних фонах культурно-нейтральної лексики зумовлені не лише відмінностями між культурами, але й соціальними чи індивідуальними особливостями. Проте ігнорувати у даному випадку вплив соціокультурних факторів на нашу думку не можна. Про це свідчить зокрема наш власний досвід міжкультурного спілкування, досвід наших колег, студентів, іноземців з якими нам довелося спілкуватись.

На заняттях з ІМ викладачі обмежуються переважно встановленням денотативного значення лексичної одиниці, дуже часто просто перекладаючи її рідною мовою, тобто відбувається лише процес ідентифікації між сигніфікатом (лексемою) і денотатом (об'єктом). При цьому ігнорується той факт, що одне поняття може виражатися декількома лексемами з різними значеннями, а поняття та їх прототипи в різних культурах не є ідентичними. Це призводить до того, що студенти, не здогадуючись про відмінності у соціокультурних фонах культурно-нейтральної лексики у рідній і ІМ, неповністю, чи невірно розуміють автентичний текст, чи поведінку особи у ситуації міжкультурного спілкування. У них відсутнє прагнення розкрити специфічні значення лексем у іноземній культурі і, як наслідок, не відбувається формування вміння оволодівати іншою культурою під час вивчення ІМ.

Тому пошук у рідній мові лексичного відповідника для слова ІМ (встановлення його денотативного значення), повинен стати лише першим кроком у розкритті значень лексичних одиниць в іншокультурному контексті чи у ситуації міжкультурного спілкування. Наступним кроком повинно стати розкриття соціокультурного потенціалу лексеми, тобто визначення місця і функції поняття, якому відповідає дана лексема, у системі понять культури ІМ (рис. 1). На етапі розкриття соціокультурного потенціалу лексичних одиниць студенти знайомляться з новою для них системою фонових значень лексем ІМ та специфікою зв'язків між ними. Цей процес відбувається на основі зіставлення понять у культурі ІМ із поняттями у рідній культурі, тому, розкриваючи соціокультурне фонове значення лексеми ІМ, ми розкриваємо таке ж значення відповідної лексеми рідної мови.

Рис.1 Фази розкриття значень лексичних одиниць на заняттях із ІМ

Для розкриття соціокультурного потенціалу значень лексем ефективним є застосування на заняттях з ІМ особливих прийомів, за допомогою яких звертається увага студентів на фактори, що вказують на соціокультурні елементи значень лексичних одиниць. Ними є: контекст, у якому вживається лексема, її специфічні функції у контексті, зв'язки лексеми з іншими поняттями ІМ.

Для формування цих прийомів нами були модифіковані і використані ідеї Б.-Д. Мюллера, Б. Томаліна та С. Стемплеского щодо прийомів словникової роботи на заняттях з ІМ [4, с. 6]. Отже, пропонуємо застосовувати на заняттях із ІМ для розкриття соціокультурного потенціалу лексики наступні *методи-прийоми*:

- *утворення асоціацій*: порівняння студентами в процесі їх роботи з автентичним навчальним матеріалом асоціацій, які пов'язують українці та носії ІМ з певною лексемою;
- *аналізу контексту і функцій лексичної одиниці у ньому*: встановлення соціокультурного значення слова у конкретному контексті;
- *встановлення зв'язків між поняттями*, яке досліджується, та іншими поняттями суспільного життя країни ІМ;
- *виявлення прототипів* або ментальних образів, які переважно пов'язуються у носіїв мови з певною лексемою;
- *визначення соціальної цінності*: встановлення позиції поняття, позначеного лексемою, у шкалі соціальних цінностей іноземної і рідної культур;
- *встановлення ієрархізації*: співвідношення поняття, яке позначається відповідною лексемою, з більш загальним і більш частковими у системі понять ІМ;

– виявлення *впливу історичних, політико-економічних факторів* культури рідної та іноземної мов на зміну значення лексеми.

Ці прийоми повинні лягти в основу *вправ* на розкриття соціокультурного потенціалу слів. Обов'язковим елементом вправи є етапи *рефлексії* студентів щодо:

- особливостей їх сприймання іншої культури через призму рідної;
- відмінностей у соціокультурних потенціалах значень лексичних одиниць рідної та ІМ;
- ефективності застосування методів, за допомогою яких ми можемо розкривати соціокультурний потенціал лексеми;
- найбільш адекватного перекладу лексеми у конкретному контексті.

Процесом рефлексії керує викладач, задаючи питання, які спонукають студентів робити висновки відповідно до напрямків рефлексії.

Наведемо *приклади* таких *вправ*:

Приклад 1.

Мета вправи: розкриття і порівняння соціокультурних фонів слів-відповідників в українській і німецькій мові.

Завдання (крок 1): Was assoziieren Sie mit dem Wort «відпочивати»? Schreiben Sie Ihre Assoziationen in der Muttersprache jeder für sich alleine auf.

Примітка: Студенти називають асоціації до слова «відпочивати», викладач записує їх на дошці. Подібні асоціації об'єднуються, таким чином знаходяться найбільш типові (у даній соціальній групі) асоціації до українського слова «відпочивати».

Завдання (крок 2): Äußern Sie bitte Ihre Vermutungen darüber, was für Assoziationen Deutsche zum Wort «sich erholen» haben könnten.

Завдання (крок 3): Vergleichen Sie das deutsche und das ukrainische Assoziogramm.

Примітка: Викладач демонструє асоціограму, створену на основі опитувань німців. Студенти порівнюють українську і німецьку асоціограми, при цьому позначаються подібності і відмінності у них.

Рефлексія: Warum sind manche Assoziationen verschieden? (Sie sind kulturspezifisch geprägt und reflektieren die historisch entstandene Lebenspraxis einer Gesellschaft.)

Завдання (крок 4): Fragen Sie Ihre ausländischen Freunde und Bekannten (per E-Mails), was sie mit dem Wort «відпочивати» in ihren Kulturen assoziieren.

Приклад 2.

Мета вправи: розкриття за допомогою контексту соціокультурного фону поняття.

Завдання (крок 1): Suchen Sie zu Hause in den gelesenen und gehörten Texten Informationen, um die Begriffe *Altersheime in Deutschland, ältere Leute als aktive Waren- und Leistungskonsumenten, Kurse für Seniorinnen* zu erklären. Sammeln Sie dazu andere Informationen aus dem Internet. Recherchieren Sie nach Informationen in englischsprachigen Quellen.

Рефлексія: 1. Was hat Ihnen geholfen die fremdkulturellen Bedeutungen von Begriffen zu erschließen? (Authentische Kontexte) 2. Was kann man durch fremdsprachliche Kontexte erfahren? (Man sieht mit welchen anderen Begriffen dieser Begriff verbunden ist. Man kann dadurch Funktionen dieses Begriffes in der fremden Kultur erschließen.)

Приклад 3.

Мета вправи: встановлення відмінності між прототипами (ментальними образами-картинами, які переважно пов'язуються зі словом) у рідній та іноземних культурах.

Завдання (крок 1): Machen Sie die Augen zu und stellen Sie sich *einen Salat, ein Kirschkompott, ein Frühstück* als Bilder vor. Wie sieht *ein Salat* aus? Was muss *ein Kompott* haben? Was ist für Sie *ein typisches Frühstück*? Schreiben Sie das entsprechende Wort oder die Wortverbindung für jeden der Begriffe auf ein Kärtchen auf.

Вказівка. Студенти зачитують свої записи, один зі студентів записує їх на дошці, відсортовуючи подібні/однакові поняття.

Завдання (крок 2): Einigen Sie sich auf ein für die Ukrainer typisches Beispiel für jedes der drei deutschen Wörter. Dieser am meisten genannte Begriff wird zum ukrainischem Prototypen.

Завдання (крок 3): Welche glauben Sie sind deutsche Prototypen zu den Begriffen? Fallen Sie mit den ukrainischen zusammen?

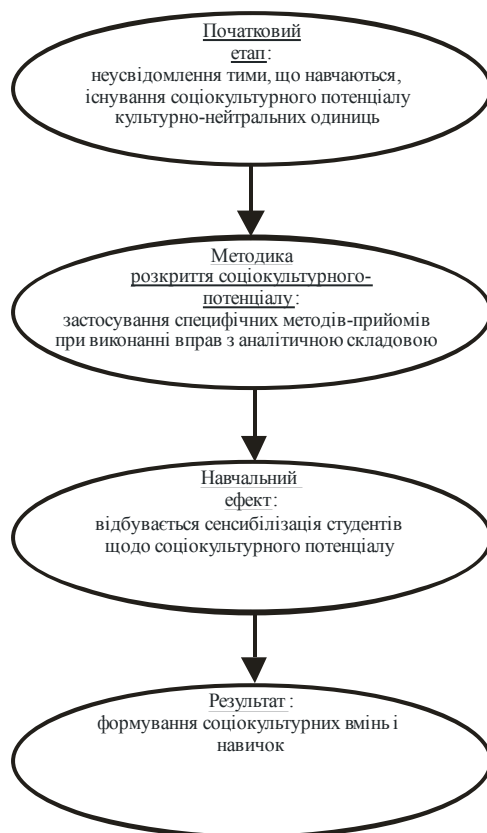
Вказівка. Студенти висловлюють свої припущення. Викладач презентує відповідні фотографії із німецької культури.

Рефлексія: 1. Welche Schlüsse können Sie aus dieser Aufgabe über Wortbedeutungen ziehen? (Die Begriffe sind mit typischen Bildern im Kopf (Prototypen) verbunden. Die Prototypen zu einem Begriff fallen in verschiedenen Kulturen nicht immer (eher selten) zusammen.) 2. Welche Rolle können Prototypen für die interkulturelle Kommunikation spielen? Was können Sie verursachen? (Interkulturelle Missverständnisse.) 3. Welche Strategie kann man aus dieser Aufgabe ableiten? (Man sollte mit der Möglichkeiten von solchen Missverständnissen rechnen.)

Завдяки застосуванню запропонованих нами методів-прийомів роботи з лексикою на заняттях ІМ крім засвоєння лексики та засвоєння соціокультурної інформації відбувається сенсibilізація студентів щодо соціокультурних явищ у ІМ і культурі: вони починають усвідомлювати відмінності у соціокультурних потенціалах лексичних одиниць різних мов і розвивають свою чутливість щодо цих відмінностей. В процесі сенсibilізації крім вміння студентів розкривати особливості соціокультурного фону лексичних одиниць у них формується навичка попередження несвідомого перенесення соціокультурних аспектів значень понять рідної культури на іноземну. Таким чином, шляхом сенсibilізації щодо соціокультурного потенціалу значень слів і на етапі сенсibilізації відбувається формування СКК.

Для унаочнення нашого викладу пропонуємо графічне зображення процесу формування СКК при роботі з лексиною на заняттях з ІМ (рис.2). Такий підхід до навчання лексичного матеріалу дає змогу студентам не лише навчитись спілкуватись ІМ, але й оволодіти вміннями відкривати іншу культуру через ІМ, адекватно поводитись та бути посередником у ситуаціях міжкультурного спілкування.

Розробка нових видів вправ, що розвивають соціокультурну сенсibiлізацію студентів і сприяють формування їх СКК є метою наших подальших досліджень.

Рис.2 Схема формування СКК при роботі з лексиною на заняттях з ІМ

Література:

1. Голуб І. Ю. Формування у майбутніх перекладачів соціокультурної компетенції у процесі вивчення німецької мови після англійської: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / І. Ю. Голуб. – К., 2010. – 373 с.
2. Могилевцев С. А. Формирование социокультурной компетенции на основе англоязычных информационных материалов спутникового телевидения: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: 13.00.02 / С. А. Могилевцев. – Минск Минский ГЛУ, 2002. – 18 с.
3. Томахин Г. Д. Понятие лингвострановедения. Его лингвистические и лингводидактические основы / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – М., 1980. – № 3. – С. 78-79.
4. Müller B.-D. Wortschatzarbeit und Bedeutungsvermittlung / B.-D. Müller // Fernstudieneinheit 8. – Tübingen : Langenscheidt, 1994. – 116 S.
5. Thomas A. Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns: Kulturvergleichende Psychologie / A. Thomas (Hg.). – Göttingen : Hogrefe Verlag für Psychologie, 1993. – S. 107–135.
6. Tomalin B., Stempleski S. Cultural awareness / B. Tomalin, S. Stempleski. – Oxford : OUP, 1993. – 160 p.